

LIBRIS

We know
books

**DOAMNA
BOVARY**

Gustave Flaubert

Traducere din limba franceză și note
AURELIA ULICI

LITERA
București

Partea întâi

I

Ne aflam în sala de studiu, când intră directorul, urmat de un *băiat nou*, fără uniformă, și de omul de serviciu care căra un pupitru mare. Cei care dormeau se treziră, și toți se ridicară ca și cum până atunci și-ar fi făcut sârguincios temele.

Directorul ne îndemnă cu un semn să ne așezăm la loc, apoi se întoarce spre pedagog:

– Domnule Roger, îi spuse încet, ți-l prezint pe elevul pe care ți-l dau în grijă, intră într-a cincea. Dacă munca și purtarea îi vor fi demne de laudă, se va muta la *cei mari*, de-o vârstă cu el.

Rămas în colț, în spatele ușii, încât abia se vedea, *cel nou* era un băietandru de la sat, de vreo cincisprezece ani, și mult mai înalt decât oricare dintre noi. Avea părul tăiat drept pe frunte, ca un țarcovnic de țară, un aer de băiat cuminte și foarte rușinat. Cu toate că nu era prea lat în umeri, probabil că haina din postav verde, cu nasturi negri, îl deranja pe la subsuori și lăsa să se vadă, prin despicătura manșetelor întoarse, niște încheieturi înroșite, deprinse să stea descoperite. Picioarele, în ciorapi albaștri, îi ieșeau din niște pantaloni gălbejiți, trași mult în sus de bretele. Era încălțat cu bocanci grosolani, prost lustruiți, cu ținte pe tălpi.

Am început să repetăm lecțiile. El era numai urechi, atent ca la slujbă, fără să îndrăznească măcar să pună un picior peste altul sau să se proptească într-un cot, iar la ora două, când sună

clopoțelul, pedagogul fu nevoit să-i atragă atenția ca el să intre în rând cu noi.

Când intram în clasă, aveam obiceiul să dăm cu șepcile de pământ, ca să avem mâinile mai libere; încă din pragul ușii trebuia să le aruncăm sub bancă, în așa fel încât să se lovească de perete și să stârneasă un nor de praf; ăsta era *merchezul*.

Dar, fie că nu observase mișcarea, fie că nu îndrăznise s-o imite, rugăciunea se terminase și *cel nou* încă avea șapca pe genunchi. Era unul din acele acoperăminte de cap amestecate în care puteai recunoaște elemente din calpac, din chipiu, din gambetă, din șapca de piele și bonețica de bumbac, mă rog, unul din acele obiecte ridicole, care, în urâtenia lor mută, sunt de o expresivitate la fel de profundă ca fața unui prostălău. De formă ovală și proptită cu balene, începea cu trei întărituri circulare; apoi alternau, separate de o fâșie roșie, romburi din catifea și din blană de iepure; urma apoi un soi de sac care se termina cu un poligon cartonat, acoperit cu o broderie complicată de suitaș și de care atârna, la capătul unui șnur prea subțire, o mică împletitură din fir de aur, pe post de ciucure. Șapca era nouă; cozorocul strălucea.

– Ridică-te! îi spuse profesorul.

El se ridică; șapca îi căzu. Toată clasa se puse pe râs.

El se aplecă s-o ia. Un coleg i-o dădu jos cu o lovitură de cot, el o luă din nou.

– Scapă odată de șapca aia! îi spuse profesorul, care era un om de duh.

Elevii izbucniră într-un hohot de râs care îl zăpăci pe bietul băiat atât de tare, încât nu mai știa dacă să-și țină șapca în mâini, s-o lase să cadă sau să și-o pună pe cap. Se așeză la loc și și-o puse pe genunchi.

– Ridică-te, repetă profesorul, și spune-mi cum te cheamă! *Cel nou* articulă, bâlbâindu-se, un nume încâlcit.

– Repetă!

Se auziră aceleași silabe bâiguite, acoperite de urletul clasei.

– Mai tare, strigă profesorul, mai tare!

Atunci *cel nou* își luă inima-n dinți, căscă o gură cât o șură și urlă cât îl țineau plămânii, ca și cum ar fi strigat pe altcineva:

– *Charbovari!*

Dintr-odată izbucni vacarmul, care crescuse treptat, susținut de voci ascuțite (urlau, lătrau, tropăiau, repetau: „Charbovari! Charbovari!“), apoi se rostogoli în note izolate, liniștindu-se cu greu, înviorându-se uneori dintr-odată, pe vreun rând de bănci, de unde izbucnea, ca o petardă care nu s-a stins de tot, câte un râs înăbușit.

Totuși, sub ploaia de teme primite drept pedeapsă, ordinea se restabili în clasă încet-încet, și profesorul reuși, în cele din urmă, să distingă numele de Charles Bovary, după ce-l puse pe bietul lui purtător să-l silabisească, să-l spună pe litere și să-l repete încă o dată, poruncindu-i imediat să se așeze pe banca leneșilor, lângă catedră. Băiatul dădu s-o ia din loc, dar, înainte să pornească, șovăi.

– Ce cauți? întrebă profesorul.

– Șap... făcu rușinat *cel nou*, aruncând în jur priviri neli-niștite.

– Toată clasa, cinci sute de versuri! strigă profesorul cu furie, oprind, ca un *Quos ego*¹, izbucnirea unei noi furtuni. Potoliți-vă! continuă el indignat, ștergându-și fruntea cu baltista pe care tocmai o scosese din tocă; iar tu, *cel nou*, o să-mi copiezi de douăzeci de ori *ridiculus sum*. Apoi, cu voce mai blândă, adăugă: Ei! O să-ți găsești șapca; nu ți-a furat-o nimeni!

Totul reveni la normal. Capetele se aplecară peste caiete, și *cel nou* păstră o ținută exemplară timp de două ore, cu toate că, din când în când, se pomenea cu câte un cocoloș de hârtie aruncat din vârful peniței, care îi împoșca fața. Dar el se ștergea cu mâna, rămânând nemișcat, cu ochii plecați.

Seara, în sala de studiu, își scoase mânecutele din pupitru, își puse în ordine lucrșoarele, își linie cu grijă foile de hârtie. L-am văzut cum lucra conștiincios, căutând toate cuvintele în dicționar și străduindu-se cât putea. Fără îndoială, datorită acestei strădanii de care dădu dovadă, scăpă să fie trimis într-o clasă mai mică; căci, cu toate că știa destul de bine

¹ „Pe cine eu...” (în limba latină în original) – amenințare adresată de către Neptun vânturilor neascultătoare în *Eneida* lui Vergiliu

regulile, n-avea nici o eleganță când era vorba să aducă fraza din condei. Cel cu care începuse să studieze latina era preotul din sat, fiindcă părinții, din economie, îl trimisese la liceu cât mai târziu cu putință.

Tatăl lui, domnul Charles-Denis-Bartholomé Bovary, fost subchirurg militar, compromis, spre 1812, în niște chestiuni legate de recrutare, și obligat, la vremea respectivă, să părăsească armata, profitase de farmecele personale ca să pună mâna din zbor pe o zestre de șaizeci de mii de franci, care i se oferea sub înfățișarea fetei unui negustor de tricotaje, îndrăgostită de felul în care arăta. Bărbat frumos, fanfaron, zornăindu-și pintenii înalți, purtând favoriți care i se uneau cu mustața, cu degetele mereu împodobite cu inele și îmbrăcat în culori țipătoare, avea aerul unui viteaz și entuziasmul unui comis-voiajor. Odată căsătorit, trăi doi sau trei ani din averea nevestei, mănca bine, trezindu-se târziu, fumând din pipe mari de porțelan, întorcându-se acasă seara numai după spectacol și fiind nelipsit de la cafenele. Socrul îi muri și nu lăsă mare lucru; el fu indignat, se lansă în *afaceri*, pierdu ceva bani, apoi se retrase la țară, unde voi să *facă avere*. Dar, cum nu se pricepea cu nimic mai mult la agricultură decât la stămburi, călărea caii în loc să-i pună să are, bea cidrul din sticle în loc să-l vândă cu butoiul, mânca cele mai frumoase găini din curte și-și ungea cizmele de călărie cu slănina de la porcii lui, își dădu destul de repede seama că era mai bine să lase baltă orice afacere.

Cu două sute de franci pe an, găsi de închiriat într-un sat, la granița dintre regiunea Caux și Picardia, un soi de locuință jumătate fermă, jumătate conac; și, acrit de supărare, bântuit de regrete, dând vina pe providență, invidios pe toată lumea, se închise acolo de la patruzeci și cinci de ani, scârbit de lume, spunea el, și hotărât să trăiască liniștit.

Cândva, nevastă-sa fusese nebună după el; îl iubise slugărindu-l în toate felurile, ceea ce-l depărtase și mai mult de ea. Altădată veselă, expansivă și iubitoare, devenise, îmbătrânind (ca vinul răsuflat care se face oțet), certăreață, smiorcăită, supărăcioasă. Suferise mult la început fără să se plângă, văzându-l cum îi sfârâie călcâiele după toate deocheatele satului și cum

se întoarce seara după ce dăduse roată celor mai nenorocite birturi, scârbit și duhnind a băutură! Apoi se trezise în ea mândria. Atunci începuse să tacă, ascunzându-și furia într-un stoicism mut, la care nu renunțase până la moarte. Bătea neîncetat drumurile după treburi. Se ducea pe la avocați, la președinte, ținea minte scadența polițelor, obținea amânări; iar acasă călca, cosea, spăla rufe, supraveghea lucrătorii, plătea taxele, în timp ce, fără să-i pese de nimic, domnul, în permanență cufundat într-o somnolență îmbufnată din care nu se trezea decât ca s-o învinovătească, stătea și fuma lângă foc, scuipând în cenușă.

Când veni pe lume copilul, ea trebui să-l dea la doică. Întors acasă, plodul fu răsfățat ca un prinț. Mama îl îndopa cu dulceturi; tatăl îl lăsa să alerge desculț și, ca să facă pe filosoful, considera chiar că ar putea foarte bine umbla și gol, ca puii animalelor. Spre deosebire de ce credea mama, el avea în minte un anume ideal bărbătesc despre copilărie, după care era dator să-și formeze băiatul, dorind să-l crească dur, în stil spartan, ca să-i asigure o constituție solidă. Îl trimitea să doarmă fără foc, îl îndemna să dea pe gât înghițituri de rom și să ia în derâdere ritualurile credinței. Dar, liniștit din fire, micuțul nu răspundea strădaniilor tatălui. Maică-sa îl târa mereu după ea; îi croia figurine din carton, îi spunea povești, stătea de vorbă cu el ținându-i discursuri nesfârșite, pline de glumițe melancolice și de alintări în joacă. În singurătatea vieții ei, trecuse asupra acestui copil toate ambițiile ei spulberate, sfărâmate. Visa la poziții înalte, îl vedea deja mare, frumos, spiritual, angajat la poduri și șosele sau chiar în magistratură. Îl învăța să citească, și, pe un pian vechi pe care-l avea de demult, să cânte două sau trei melodii sentimentale. Dar, despre toate astea, domnul Bovary, pe care prea puțin îl interesa studiul, zicea că *nu meritau!* Vor avea ei vreodată cu ce să-l țină la școala de stat, cu ce să-i cumpere o funcție ori un fond de comerț? De altfel, un bărbat *răzbește întotdeauna în lume* dacă are tupeu. Doamna Bovary își mușca buzele, și copilul umbla creanga prin sat.

Se ținea după țăranii care arau și alunga cu bulgări de pământ corbii care dădeau roată. Mânca mure de-a lungul șanțurilor, păzea curcile cu bățul, făcea fân în timpul recoltei, alerga

prin pădure, juca șotron în pridvorul bisericii când erau zile ploioase și, la marile sărbători, îl ruga pe paracliser să-l lase să tragă clopotele, ca să se agațe cât era de lung de sfoara până-n pământ și să se simtă purtat de ea în zbor.

Astfel crescuseră ca un stejar. Căpătă mâini zdrene și obraji roșii.

La doisprezece ani, maică-sa făcuse în așa fel încât să-l dea la învățătură. Sarcina îi reveni preotului. Dar lecțiile erau așa de scurte și de neregulate, încât nu-i puteau folosi cine știe cât. Se făceau pe fugă, în sacristie, în picioare, în clipele ce rămâneau între un botez și o înmormântare; sau chiar preotul trimitea să-i cheme elevul după *Angelus*¹, atunci când nu trebuia să plece undeva. Urcau în camera lui și se instalau; muștele și fluturii de noapte se învâneau în jurul candeliei. Era cald, copilul adormea; iar bătrânelul, ațipind cu mâinile pe pântec, repede începea să sforăie cu gura căscată. Alteori, când domnul paroh se întorcea după ce dăduse ultima împărtășanie vreunui bolnav din împrejurimi, îl zărea pe Charles care bântuia pe câmp, îl striga, îi ținea predică vreun sfert de oră și profita de ocazie ca să-l pună să-și conjuge verbul la rădăcina unui copac. Îi întrerupea ploaia sau vreo cunoștință în trecere. În rest, era întotdeauna mulțumit de el, zicea chiar că *băiețandru*l avea memorie bună.

Dar doamna, hotărâtă, voia mai mult pentru Charles. De rușine sau mai mult din oboseală, domnul cedă fără să opună rezistență, și mai așteptară încă un an, până ce puștiul avea să primească prima *comuniune*.

Trecură încă șase luni; în anul următor, Charles fu trimis, în cele din urmă, la colegiul din Rouen, unde îl duse tatăl lui personal, spre sfârșitul lui octombrie, pe când se ținea târgul de Sfântul Romain.

Acum i-ar fi imposibil vreunui dintre noi să își mai amintească ceva despre el. Era un băiat cu o fire liniștită, care se juca în recreații, învăța în sala de studiu, era ascultător în clasă, dormea zdravăn în dormitor, mânca așa cum trebuie în sala de mese. Răspundea de el un angrosist în fierărie din strada

¹ Slujbă de seară în ritualul catolic

Ganterie, care îl scotea în oraș o dată pe lună, duminica, după ce își închidea prăvălia, îl trimitea la plimbare în port, să admire corăbiile, apoi îl aducea înapoi la colegiu, spre ora șapte, înainte de cină. În fiecare seară de joi, băiatul îi scria o lungă scrisoare maică-sii, cu cerneală roșie, și o lipea cu trei cerculețe de azimă; apoi revedea caietele de istorie sau chiar citea dintr-un exemplar vechi din *Anaharsis*¹ care zăcea în sala de studiu. Când se plimba stătea la taclale cu omul de serviciu, care, la fel ca el, era de la țară.

Dându-și toată osteneala, reuși să fie mereu printre cei de la mijlocul clasei; o dată chiar căpătă mențiunea întâi la științele naturii. Dar, la sfârșitul clasei a treia, părinții îl retraseră de la colegiu ca să-l pună să studieze medicina, convinși fiind că va putea să se descurce singur până la bacalaureat.

Maică-sa îi găsi o cameră la etajul patru, care dădea spre Eau-de-Robec², la un boiangiu pe care-l știa ea. Se înțelese cu el în privința întreținerii, făcu rost de mobilă, o masă și două scaune, puse să se aducă de acasă un pat vechi din lemn de cireș și cumpără, pe deasupra, un godin mic și o provizie de lemne care trebuia să-l încălzească pe bietul ei băiat. Apoi plecă la sfârșitul săptămânii, după nenumărate povețe de bună purtare, acum, că el avea să rămână singur.

Programul cursurilor, pe care tânărul îl citi pe afiș, îl ameți de cap: curs de anatomie, curs de patologie, curs de psihologie, curs de farmacie, curs de chimie și de botanică, de clinică, de terapeutică, fără să mai pună la socoteală igiena sau materia medicală³, toate niște nume despre etimologia cărora n-avea habar și care erau pentru el ca tot atâtea uși către niște sanctuare cufundate într-un întuneric înspăimântător.

Nu pricepu nimic; în zadar asculta, că nu se prindea nimic de el. Învăța totuși, își dădea caietele la legat, mergea la toate cursurile, nu lipsea nici măcar de la o singură vizită. Își ducea

¹ *Călătoria lui Anaharsis cel tânăr în Grecia*, lucrare în 4 volume (1788) de Jean-Jacques Barthélemy (1716–1795), care prezintă cititorului cultura și civilizația greacă

² Afluent al Senei

³ Denumirea din epocă a farmacologiei și, în particular, a homeopatiei

la bun sfârșit modesta lui activitate zilnică asemenea unui cal în manej, care se învâрте în loc, legat la ochi, fără să știe cât se ostenește.

Ca să-l mai scutească de cheltuieli, maică-sa îi trimitea în fiecare săptămână, cu diligența, o bucată de vițel la cuptor, din care mânca dimineața, când se întorcea de la spital, bătând cu tălpile în zid ca să se încălzească. Apoi trebuia să alerge la cursuri, în amfiteatru, la azil, și să se întoarcă acasă străbătând tot orașul. Seara, după cina subțire pe care i-o dădea proprietarul, urca din nou în camera lui și se apuca de treabă, având pe el hainele încă ude, din care ieșeau aburi, în fața godinului încins la roșu.

În frumoasele seri de vară, la ceasul când străzile căldute sunt pustii, când servitoarele se joacă în fața ușilor cu racheta, el deschidea fereastra și-și sprijinea coatele de pervaz. Râul, care face din acest cartier din Rouen o mică Veneție mizeră, curgea la vale, pe sub el, galben, violet sau albastru, printre poduri și grilaje. Muncitori ghemuiți pe mal își spălau mâinile în apă. Pe niște prăjini ieșite din podurile caselor se uscau la aer sculuri de bumbac. În față, dincolo de acoperișuri, se întindea înaltul cerului senin, cu soarele roșu asfințind. Cât de bine trebuia să fie acum la țară! Și ce răcoare în păduricea de fagi! Și el își umfla nările ca să respire aromele dulci ale câmpului, care nu ajungeau până acolo.

Slăbi, se lungi, iar figura lui căpătă o expresie melancolică, făcându-l aproape interesant.

În mod firesc, din indiferență, ajunsese treptat să renunțe la toate hotărârile bune pe care le luase. O dată lipsi de la vizită, a doua zi de la curs și, plăcându-i să lenevească, încet-încet nu se mai duse deloc.

Luă obiceiul să intre în cafenele, pasionat de jocul de domino. Faptul de a sta închis în fiecare seară într-o bombă mizeră, ca să zdrăngăne pe mesele de marmură niște oscioare de oaie însemnate cu puncte negre, i se părea o manifestare prețioasă a libertății sale, care-i creștea respectul de sine. Era ca un fel de inițiere în lume, accesul la plăceri interzise; și, întorcându-se acasă, punea mâna pe clanța ușii cu o bucurie

aproape senzuală. Ieșiră atunci la iveală multe lucruri ascunse în el: învăță pe dinafară cuplete pe care le cânta amicilor, se entuziasma de Béranger¹, află cum se face punciu și, în cele din urmă, cunoscă iubirea.

Grație acestui gen de inițiere, rată cu succes examenul de *officier de santé*². În aceeași seară, era așteptat acasă pentru sărbătorirea succesului.

Plecă pe jos și se opri la marginea satului, unde o chemă pe maică-sa și îi povesti totul. Ea îl iertă, punând eșecul pe seama profesorilor nedrepti, și îl încurajă puțin, luând asupra ei sarcina de a rezolva lucrurile. Domnul Bovary află adevărul abia cinci ani mai târziu; era de-acum o poveste veche, și el o acceptă, neputând, de altfel, să conceapă că o ființă născută din el putea fi un prost.

Charles se apucă deci de treabă și se pregăti fără odihnă la materiile pentru examen, învățând dinainte toate întrebările pe dinafară. Reuși cu o notă destul de bună. Ce zi minunată pentru maică-sa! Se dădu o petrecere pe cinste.

Unde avea să-și practice meseria? La Tostes. Singurul doctor de acolo era bătrân. Doamna Bovary îl aștepta să moară de multă vreme, și bătrânelul nici nu apucase să dea colțul, că Charles se și instalase peste drum, ca succesor al lui.

Dar nu e totul să-ți crești fiul, să-l pui să studieze medicina și să alegi pentru el un târg ca Tostes unde s-o practice: îi trebuia și o nevastă. Tot ea îi găsi una: văduva unui portărel din Dieppe, de vreo patruzeci și cinci de ani, cu o rentă de o mie două sute de livre.

Cu toate că era urâtă, uscată ca un băț și plină de coșuri precum cerul de stele, doamna Dubuc, cu siguranță, nu ducea lipsă de partide din care să aleagă. Ca să-și atingă scopul, coana Bovary fu nevoită să scape de toți și zădărnici chiar cu multă viclenie tertipurile unui cârnățar susținut de popi.

¹ Pierre-Jean de Béranger (1780–1857), poet și cântăreț foarte popular în epocă

² Agent sanitar cu pregătire medicală medie, care nu putea practica decât în departamentul unde își dăduse examenul și nu putea face operații mai grele decât sub supravegherea unui medic

Charles își imaginase această căsătorie ca pe începutul unei vieți mai bune, gândindu-se că astfel va fi mai liber și va putea dispune de persoana și de banii lui. Dar nevastă-sa se dovedi stăpâna; când era lume de față trebuia să zică una, să nu zică alta, să postească în fiecare vineri, să se îmbrace cum considera ea, și, la porunca ei, să-i hărțuiască pe clienții care nu plăteau. Ea îi desfăcea scrisorile, îi spiona orice mișcare și, când el dădea consultații în cabinet, îl asculta prin perete ori de câte ori intrau acolo femei.

Trebuia să-i ducă ciocolata în fiecare dimineată și să se poarte cu ea cu mănuși tot timpul. Când o căutai se plângea ba de nervi, ba de piept sau avea hachițe. Zgomotul pașilor îi făceau rău; dacă plecai, singurătatea o îngrozea; dacă te întorceai lângă ea, o făceai, fără îndoială, ca s-o vezi cum moare. Seara, când Charles se întorcea acasă, își scotea de sub cearșafuri brațele lungi și slăbănoage, îi cuprindea gâtul cu ele și, făcându-l să se așeze pe marginea patului, se apuca să-i vorbească despre ne cazurile ei: că a uitat-o, că iubea pe alta! Îi spusese ei cineva că o să fie nefericită; în cele din urmă, îi cerea să-i dea niște sirop pentru sănătate și ceva mai multă iubire.